

*Dr Natalija Lukić**
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
ORCID: 0000-0001-5761-2444

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE I PRIVREDNI PRESTUPI – PREDNOSTI I NEDOSTACI**

SAŽETAK: Pojavni oblici kriminaliteta na štetu životne sredine su raznovrsni, a zbog ogromnih posledica koje pogađaju i životnu sredinu ali i zdravlje i život ljudi, u izveštajima brojnih međunarodnih organizacija svrstavaju se u sam vrh opasnih i rastućih kriminalnih aktivnosti. Tome se kao razlog može pridodati slaba primena krivičnog prava u suzbijanju ekološkog kriminaliteta, a u vezi sa tim i zamene te grane prava u praksi drugim pravnim mehanizmima. Predmet rada je analiza privrednih prestupa kao posebnih delikata domaćeg pravnog sistema i njihovih prednosti i nedostataka u zaštiti životne sredine. U radu se najpre ukazuje na osnovne karakteristike privrednih prestupa. Autorka analizira pojam privrednog prestupa i uslove odgovornosti. Drugi deo posvećen je poređenju sličnosti i razlika sa odgovornošću pravnih lica za krivična dela. Naposljetku, ukazano je na prednosti i nedostatke sistema privrednih prestupa.

Ključne reči: privredni prestupi, životna sredina, krivično delo, zaštita

* e-mail: natalija.lukic@ius.bg.ac.rs, vanredna profesorka.

** Rad je primljen 31. 10. 2024, a prihvaćen je za objavljivanje 14. 11. 2024. godine.

UVOD

Kada je u pitanju kaznenopravna zaštita životne sredine u pravnom sistemu Republike Srbije ona se ostvaruje propisivanjem pravnih normi i sankcija u tri pravne oblasti: krivično pravo, privredni prestupi i prekršaji. Privredni prestupi, uvedeni pre više od pola veka u naš pravni sistem, i dalje postoje i primenjuju se u sudskoj praksi i u oblasti zaštite životne sredine, iako je 2008. godine usvojeno da pravna lica mogu biti odgovorna i za krivična dela.¹ Pojavni oblici kriminaliteta na štetu životne sredine su raznovrsni i po težini posledica koje prouzrokuju na tom zaštitnom dobru, a posredno i u odnosu na zdravlje i život ljudi, prevazilaze neke druge tipove kriminaliteta. Po nekim procenama ekološki kriminalitet (konkretno pustošenje šuma, nezakonit lov, ilegalna trgovina zaštićenim biljnim i životinjskim vrstama) se nalazi na drugom mestu po visini prouzrokovane materijalne štete, odmah iza ilegalne proizvodnje i trgovine opojnim drogama.² U izveštaju UN o krivičnom pravnom odgovoru država na ekološki kriminalitet ukazuje se na različite pristupe u inkriminisanju pojedinih pojava oblika ekološkog kriminaliteta, ali i nejednakom sankcionisanju pojedinaca i velikih i uticajnih kompanija.³ Pojavni oblici ekološkog kriminaliteta – poput zagađenja vode, vazduha, zemljišta, nedozvoljenog prerađivanja, skladištenja i odlaganja opasnih materija, nedozvoljene trgovine zaštićenim biljnim i životinjskim vrstama, pustošenja šuma, nezakonitog lova i ribolova – su prisutni i u Srbiji i shodno tome se i postavlja pitanje da li privredni prestupi, kao zasebna kategorija kaznenih delikata, mogu pružiti adekvatnu pravnu zaštitu i ostvariti svrhu specijalne i generalne prevencije. U radu se najpre ukazuje na stanje ekološkog kriminaliteta u našoj zemlji. Pažnja je potom usmerena ka analizi osnovnih karakteristika privrednih prestupa, razlici između odgovornosti pravnih lica za krivična dela i privredne prestupe i naposljetku ka razumevanju prednosti i nedostataka privrednih prestupa kao vrste kaznenih delikata.

¹ Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008.

² Cochran, J. C., Lynch, M. J., Toman, E. L., Shields, R. T. (2018). Court Sentencing Patterns for Environmental Crimes: Is There a “Green Gap” in Punishment? *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 34, 40.

³ *The Landscape of Criminalization, Global Analysis of Crimes that affect the Environment*, UNODC, 2024.

EKOLOŠKI KRIMINALITET U SRBIJI

Da bi se mogle razumeti prave razmere i pojavni oblici nekog tipa kriminaliteta potrebno je raspolagati odgovarajućim podacima. U Srbiji postoje policijske i pravosudne statistike koje pružaju informacije o prijavljenim, optuženim i osuđenim licima za krivična dela, a takođe Republički zavod za statistiku objavljuje i biltene i saopštenja o privrednim prestupima. Međutim, za izvođenje zaključaka o tipovima kriminaliteta poput ekološkog zvanične evidencije nisu dovoljne. Naime, kod tih krivičnih dela prisutna je velika tamna brojka kriminaliteta, a naročito ukoliko se kao učinioci pojavljuju pravna lica. Ako se i sumnja da je krivično delo učinjeno, na prijavljivanje utiče percepcija ljudi da policija ili javno tužilaštvo neće ili ne mogu nešto da učine. Ponekad i ne postoji svest ljudi o viktimizaciji. Tome doprinosi i podudarnost normi iz oblasti upravnog, prekršajnog i krivičnog prava te se i dešava da jedno ponašanje bude pogrešno kvalifikovano. Statističke evidencije kriminaliteta mnogih država takođe ne sadrže podatke o tim krivičnim delima, a isto je i sa Evropskim izvornicima o kriminalitetu i krivičnom pravosuđu. Podaci o prijavljenim i osuđenim licima za krivična dela u našoj državi pokazuju već godinama istu sliku – dva najzastupljenija krivična dela u grupi dela protiv životne sredine su šumska krađa i ubijanje i zlostavljanje životinja. Krivično delo zagađenja životne sredine izuzetno je retko, a ista je situacija i sa krivičnim delom unošenja opasnih materija u Srbiju i nedozvoljenog prerađivanja, odlaganja i skladištenja opasnih materija.⁴ Podaci o privrednim prestupima pokazuju da svake godine bude osuđeno između 20 i 30 pravnih lica za tu kategoriju delikata u oblasti zaštite životne sredine.

Utvrđivanje razmera kriminaliteta vrši se i na osnovu studija o žrtvama i studija o samooptuživanju, a osim toga mogu se koristiti i izveštaji različitih državnih organa, agencija, nevladinih organizacija i udruženja građana za zaštitu životne sredine. Takođe, i sprovedena naučna istraživanja mogu biti vrlo korisna jer istraživači koriste različite naučne metode za otkrivanje kriminaliteta poput analize sadržaja, dokumentacione analize, etnografskog istraživanja, intervjuisanja različitih subjekata itd. U našoj državi se ne sprovode već pomenute studije o žrtvama i studije samooptuživanja te se u analizi rasprostranjenosti i pojava oblika ekološkog kriminaliteta moramo osloniti na druge pomenute izvore.

⁴ U literaturi ima mišljenja da treba proširiti krug krivičnih dela protiv životne sredine. Više u: Joldžić, V., Stanković, V. (2016). O uspostavljanju te potreba i mogućnosti daljeg razvoja kaznenopravne zaštite životne sredine. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, vol. XXXV, br. 3, 55–69.

Tako, na primer, jedno istraživanje o vrsti privrednih prestupa pravnih lica u oblasti zaštite životne sredine na osnovu uzorka od 133 presude pokazuje da su pravna lica najčešće činila zagađenje vazduha, potom zagađenja voda i prestupe u vezi sa otpadom i opasnim otpadom.⁵ Među onima koji zagađaju vazduh najviše je recidivista koji kontinuirano prekoračuju granične vrednosti emisija. Tako se u jednom slučaju navodi da je pravno lice samo na jednom emiteru rotacione peći prekoračilo graničnu vrednost hlorovodonika 62 puta za dva meseca, a dešavalo se da ta prekoračenja prelaze i 200 % granične vrednosti.⁶ Slično, i kod ispuštanja otpadnih voda dešava se da prekoračenja budu i deset puta veća od graničnih vrednosti. U najvećem broju slučajeva učinioci su privredna društva (skoro 77 %), a ostalo su javna preduzeća i javne ustanove. Najveći broj pravnih lica ostvarilo je dobit u godini pre izvršenog privrednog prestupa (65 %), trećina je poslovala negativno, a 5 pravnih lica je bilo u stečaju. Oko jedne četvrtine uzorka čine velika pravna lica, a više od polovine spada u kategoriju mikro i malih.⁷

O zagađenjima u Srbiji i objašnjenjima ko najviše tome doprinosi može se saznati i iz izveštaja državnih organa i ustanova. Tako se na primer u izveštajima o stanju životne sredine, koje svake godine objavljuje Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije, može pročitati ko su najveći zagađivači zemljišta u Srbiji, kolika je površina opustošenih šuma, u kojim gradovima je vazduh najzagađeniji i sl. U publikaciji *Unapređenje upravljanja kontaminiranim lokalitetima u Srbiji*, koju su zajedno objavili Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“ i Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije, predstavljeni su i rezultati pilot-studije koja je sprovedena u Boru i koja je pokazala kakav uticaj zagađenje ima na zdravlje stanovništva.⁸ Naravno, svi navedeni podaci iz izveštaja ukazuju na rasprostranjenost različitih oblika ugrožavanja i oštećenja životne sredine, dok je drugo pitanje utvrđivanje odgovornosti pojedinih subjekata i pravne kvalifikacije. Upravo u izveštajima različitih udruženja građana i možemo dobiti informacije o podnetim krivičnim prijavama za različite oblike ekološkog kriminaliteta kao i problemima u pravilnom pravnom kvalifikovanju tih dela od strane inspektora.⁹

⁵ Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet Univeziteta u Beogradu, 147.

⁶ *Ibid.*, 149.

⁷ *Ibid.*, 153.

⁸ *Ibid.*, 38.

⁹ V: npr. Gagić, N. (2022). *Smernice za unapređenje pravnog okvira i preporuke dobre prakse za sprovođenje inspekcijskog nadzora u oblasti životne sredine u Republici Srbiji*. Beograd: Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu.

PRIVREDNI PRESTUPI

Definicija privrednog prestupa

Privredni prestupi uvedeni su u naše zakonodavstvo 1960. godine i tada je prvi put određena definicija privrednog prestupa, iako je u godinama pre toga veliki broj zakona i uredbi propisivao odgovornost za određene privredne prestupe.¹⁰ Tada je privredni prestup bio definisan kao

„...povreda pravila o privrednom ili finansijskom poslovanju privrednih organizacija i drugih pravnih lica koja je prouzrokovala ili mogla prouzrokovati teže posledice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup“.

U to vreme bilo je sporno da li privredni prestup uključuje i element društvene opasnosti, iako nije bio predviđen zakonskom definicijom. Većina autora smatrala je da je taj element odlika ne samo krivičnih dela već i privrednih prestupa.¹¹ Prema važećem zakonskom rešenju¹² u čl. 2, st. 1. Zakona o privrednim prestupima (u daljem tekstu ZPP) privredni prestup je definisan kao

„...društveno štetna povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja je prouzrokovala ili je mogla prouzrokovati teže posledice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup.“

Dakle, društvena štetnost je i prema slovu zakona element privrednog prestupa.¹³ U čl. 2, st. 2. je predviđeno da nije privredni prestup ona povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja, iako sadrži obeležja privrednog prestupa određena propisom, predstavlja neznatnu društvenu štetnost zbog malog značaja i zbog neznatnosti ili odsutnosti štetnih posledica. Zakonska definicija ukazuje i na to da se radi o kršenju propisa ali samo o privrednom

¹⁰ Đorđević, M. (1968). *Privredni prestupi*. Beograd, 15.

¹¹ V.: npr: Grubač, M., Perić, O., Pihler, S. (1982). *Osnovi prava o privrednim prestupima*. Beograd: Privredna štampa, 55; Đorđević, M., Mihajlovski, A. (1978). *Delikti kaznenog prava*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 111–114.

¹² *Službeni list SFRJ*, br. 4/77, 36/77. – ispr., 14/85, 10/86. (prečišćen tekst), 74/87, 57/89. i 3/90. i *Službeni list SRJ*, br. 27/92, 16/93, 31/93, 41/93, 50/93, 24/94, 28/96. i 64/2001. i *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005. – dr. zakon.

¹³ U našem ranijem krivičnom zakonodavstvu bilo je propisano da je krivično delo društveno opasno delo koje je zakonom određeno kao krivično delo i čija su obeležja određena zakonom (čl. 8, st. 1. ranijeg Osnovnog krivičnog zakona), ali je u važećem Krivičnom zakoniku usvojena objektivno-subjektivna definicija koja više ne predviđa element društvene opasnosti (odnosno društvene štetnosti), jer se smatralo da je društvena opasnost zakonodavni motiv inkriminisanja a ne obavezni i samostalni element opšteg pojma krivičnog dela. V.: Stojanović, Z. (2005). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: IP Justinijan, 133. Dakle, za razliku od važeće zakonske definicije krivičnog dela, pojam privrednog prestupa sadrži i materijalni element koji je određen kao društvena štetnost.

ili finansijskom poslovanju što i određuje zaštitni objekt privrednih prestupa. Dalje, zahteva se da je ta povreda propisa prouzrokovala (posledični privredni prestupi) ili mogla prouzrokovati teže posledice (mešovita apstraktno-konkretna opasnost).¹⁴

Poređenje odgovornosti pravnih lica za privredne prestupe i krivična dela

U ovom delu rada ukazaćemo na ključne sličnosti i razlike između dva oblika kaznene odgovornosti pravnih lica koje poznaje naše pravo.

Prvo, osnov odgovornosti. Prema ZPP postoji paralelna odgovornost pravnog i odgovornog lica za isti privredni prestup. Pravno lice odgovara po principu objektivne odgovornosti na osnovu privrednog prestupa do koga je došlo radnjom ili propuštanjem dužnog nadzora od strane organa upravljanja ili odgovornog lica ili radnjom drugog lica koje je bilo ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica (čl. 9). Takav pristup je usvojen jer se smatralo da kod pravnog lica ne mogu da se ispituju subjektivni elementi.¹⁵ S druge strane, za odgovornost odgovornog lica zahteva se i krivica pri čemu je dovoljan i nehat, osim ako za konkretni privredni prestup nije propisano da se može učiniti samo umišljajno (čl. 11). Za razliku od objektivne odgovornosti pravnih lica za privredne prestupe, Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (u daljem tekstu ZOPLKD) predviđa da se odgovornost pravnog lica zasniva na krivici odgovornog lica (čl. 7, st. 1). Postoji mogućnost da pravno lice odgovara za krivično delo i ako je krivični postupak protiv odgovornog lica obustavljen, odnosno odbijena optužba (čl. 7, st. 2). U tom slučaju nije u pitanju objektivna odgovornost, već se radi o procesnim smetnjama za krivično gonjenje fizičkog lica (smrt, amnestija i pomilovanje), ali bi u tim slučajevima bilo potrebno utvrditi postojanje svih elemenata krivičnog dela uključujući i krivicu da bi se zasnivala odgovornost pravnog lica.¹⁶ Osim ostvarenja svih elemenata krivičnog dela u čl. 6 predviđa se da krivično delo odgovorno lice mora učiniti u okviru svojih poslova, odnosno ovlašćenja, i to u nameri da za pravno lice ostvari korist. U teoriji se smatra da nameru ne treba tumačiti tako da se ona vezuje striktno za krivično delo, već za obavljanje poslova odgovornog lica. U suprotnom bi bila isključena mogućnost da pravno lice odgovara za nehatna krivična dela.¹⁷

¹⁴ Vuković, I. (2022). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 75.

¹⁵ Đorđević, M. (1968). *Privredni prestupi*. Beograd, 68.

¹⁶ V.: Stojanović, Z., Shine, R. (2007). *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*. Podgorica: Ministarstvo pravde Republike Crne Gore, 69.

¹⁷ Delić, N. (2011). Nekoliko napomena u vezi sa uslovima odgovornosti pravnog lica za krivično delo. *Pravo i privreda*, br. 7–9, 292.

Druga razlika postoji u odnosu na pojam odgovornog lica. Kada su u pitanju privredni prestupi, ZPP pod odgovornim licem podrazumeva lice kome je poveren određen krug poslova u oblasti privrednog ili finansijskog poslovanja u pravnom licu, odnosno u organu društveno-političke zajednice, drugom državnom organu ili mesnoj zajednici (čl. 8). Ovako definisan pojam odgovornog lica je širok, a u našoj teoriji se ističe da je neophodno da odgovorno lice postupa samostalno, pri čemu može postojati opšta kontrola njegovog rada, ali ne i svakog akta koji ono preduzima.¹⁸ ZOPLKD u čl. 5. određuje odgovorno lice kao fizičko lice kome je pravno ili faktički poveren određeni krug poslova u pravnom licu, kao i lice koje je ovlašćeno, odnosno za koje se može smatrati da je ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica. I ta definicija je dosta široko postavljena tako da se kao učinioci, odnosno odgovorna lica, mogu pojaviti i zastupnici pravnih lica (direktori, članovi uprave, ortaci, statutarni zastupnici, prokuristi), lica koja su zaposlena i kojima je faktički povereno obavljanje određenih poslova, ali i treća lica (tzv. nezavisni ugovarači).¹⁹

Najzad, razlike su prisutne i u odnosu na propisane sankcije. Što se kazni tiče, jedina kazna koja je propisana za privredne presteupe je novčana kazna. Od ostalih sankcija ZPP predviđa uslovnu osudu i četiri zaštitne mere (javno objavljivanje presude, oduzimanje predmeta, zabrana pravnom licu da se bavi određenom privrednom delatnošću, zabrana odgovornom licu da vrši određene dužnosti). Sa druge strane, pravnom licu za učinjeno krivično delo mogu se izreći sledeće kazne: novčana kazna i prestanak postojanja pravnog lica. Osim kazni, ZOPLKD propisuje i uslovnu osudu i uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom kao i mere bezbednosti (zabrana obavljanja određenih registrovanih delatnosti ili poslova, oduzimanje predmeta, javno objavljivanje presude).

Razlika postoji i u pogledu pravnih posledica osude. Prema Zakonu o privrednim prestupima pravno lice ne snosi pravne posledice osude, već to može samo odgovorno lice, a pravna posledica osude se sastoji u zabrani odgovornom licu da vrši određene dužnosti u organizacijama udruženog rada, drugim samoupravnim organizacijama ili zajednicama, ili drugim pravnim licima, ili u organima društveno-političkih zajednica ili drugim državnim organima (čl. 36, st. 1). Pravna posledica osude može trajati tri godine, a uslovna osuda ne povlači pravnu posledicu osude. Prema Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela osuda pravnog lica može imati za pravnu posledicu prestanak, odnosno gubitak određenih prava ili zabranu sticanja određenih

¹⁸ Đorđević, M. (1968). *Privredni prestupi*. Beograd, 34.

¹⁹ Više u: Lukić, N. (2021). *Kriminalitet kompanija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 144–145; Lukić, N., Lepetić, J. (2018). Zloupotreba poverenja u obavljanju privredne delatnosti – (ne)uspešni pokušaj osavremenjivanja krivičnog prava. *Analiza Pravnog fakulteta u Beogradu*, 66 (2), 112–123.

prava (čl. 27, st. 1). Pravne posledice osude nastupaju danom pravnosnažnosti presude kojom je izrečena novčana kazna, a mogu se predvideti samo zakonom. Njihovo trajanje ne može biti duže od deset godina.²⁰ Tako je, na primer, u Zakonu o javnim nabavkama²¹ u čl. 111. među osnovima isključenja privrednih subjekata iz postupaka javnih nabavki navedena i pravnosnažna sudska presuda za tačno određena krivična dela privrednog subjekta ili njegovog zastupnika u periodu od pet prethodnih godina od dana isteka roka za podnošenje ponuda. Drugi primer je Zakon o upravljanju otpadom²² koji u čl. 28a predviđa da trgovac otpadom (pravno lice ili preduzetnik) može biti upisan u registar ako nije kažnjavao za bilo koje krivično delo, privredni prestup ili prekršaj.

Prednosti i nedostaci privrednih prestupa

Privredni prestupi kao kategorija kaznenih delikata uvedeni su u naš pravni sistem kako bi se obezbedilo sankcionisanje pravnih lica za kršenje propisa u oblasti privrednog poslovanja i to u periodu kada je došlo do društvenih promena, odnosno do napuštanja modela državnog upravljanja privredom.²³ Nije se išlo na usvajanje modela odgovornosti pravnih lica za krivična dela jer to ne bi bilo u skladu sa osnovnim postulatima krivičnog prava, a pre svih principa o individualnoj i subjektivnoj odgovornosti za krivično delo. Sistem privrednih prestupa primenjuje se već više od pola veka i u tom smislu on zasigurno ima i svojih prednosti. Naime, spoj krivičnog i trgovinskog prava oličen u nadležnosti javnog tužilaštva u podizanju i zastupanju optužnog akta i privrednog suda u odlučivanju predstavlja dobru polaznu osnovu za suzbijanje kršenja propisa pravnih lica. Imajući u vidu da je za pravilnu primenu privrednih krivičnih dela (a i privrednih prestupa koji se neretko sa njima preklapaju) potrebno znanje iz oblasti trgovinskog, kompanijskog i srodnih grana prava, jasno je da su te pravne oblasti bliže sudijama u privrednim sudovima. Takođe, privredni sudovi su nadležni i u brojnim drugim pravnim stvarima koje se

²⁰ Treba imati u vidu da se za prestanak pravnih posledica osude za pravna lica shodno primenjuje čl. 101. Krivičnog zakonika (čl. 34. ZOPLKD) prema kome, kada proteknu tri godine od dana izdržane, zastarele ili oproštene kazne, sud može odlučiti da prestane pravna posledica osude koja se odnosi na zabranu sticanja određenog prava, ukoliko već nije prestala usled rehabilitacije.

²¹ *Službeni glasnik RS*, br. 91/2019, 92/2023.

²² *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018. – dr. zakon i 35/2023.

²³ Đorđević, M. (1968). *Privredni prestupi*. Beograd, 8–9.

tiču privrednih subjekata²⁴ zbog čega je svrsishodno da odlučuju i u pogledu privrednih prestupa. Uostalom, i specijalizacije koje se odvijaju u drugim oblastima krivičnog prava (korupcija, organizovani kriminal, visokotehnoški kriminal, krivična dela maloletnika) pokazuju da je potrebna dobra edukacija nadležnih državnih organa kako bi se suprotstavili kriminalnim aktivnostima koje su teže za otkrivanje i dokazivanje.

Uprkos već postojećoj tradiciji i argumentima *za* i *protiv* prihvatanja odgovornosti pravnih lica za krivična dela, naš zakonodavac se opredelio da usvoji takav model odgovornosti. On nije u značajnijoj meri zaživeo u praksi. No, opravdano se može postaviti pitanje da li je potrebno da privredni prestupi, kao posebna kategorija delikata, i dalje postoje nakon uvođenja odgovornosti pravnih lica za krivična dela.

U vreme kada su uvedeni vladalo je mišljenje da privredni prestupi pravnih lica nisu lakša kategorija delikata u odnosu na krivična dela. Naprotiv, smatralo se da ne treba prihvatiti podelu po kojoj se privredni prestupi po težini nalaze između krivičnih dela i prekršaja.²⁵ Sa druge strane, prihvatalo se da nisu svi privredni prestupi iste težine, da postoji i kategorija lakših privrednih prestupa.²⁶ Činjenica je da su privredni prestupi predviđeni u brojnim zakonima, da su često blanketnog karaktera, ali isto tako u određenoj meri ima poklapanja sa bićima krivičnih dela, ali i prekršaja. Zbog toga se i može tvrditi da ponekad imaju istu težinu kao i krivična dela. Jedan od takvih primera odnosi se na zagađivanje vazduha. Naime, prema Zakonu o zaštiti vazduha²⁷ u čl. 79, st. 1, t. 5. predviđa se da će se pravno lice kazniti ako projektuje, gradi i/ili proizvodi, oprema, koristi i održava izvore zagađivanja vazduha koji ispuštaju zagađujuće materije u vazduh u količini većoj od graničnih vrednosti emisije (čl. 55, st. 1). Granična vrednost emisije određena je u čl. 3, st. 1, t. 7. kao maksimalno dozvoljena vrednost koncentracije zagađujuće materije u otpadnim gasovima iz stacionarnih i pokretnih izvora zagađenja koja može biti ispuštena u vazduh u određenom periodu. Za utvrđivanje graničnih vrednosti emisija relevantne su Uredba o graničnim vrednostima emisija zagađujućih materija u vazduh iz postrojenja za sagorevanje,²⁸ Uredba o graničnim vrednostima emisija zagađujućih materija u vazduh iz stacionarnih izvora zagađenja,

²⁴ Čl. 27. Zakona o uređenju sudova, *Službeni glasnik RS*, br. 10/2023.

²⁵ Đorđević, M. (1968). *Privredni prestupi*. Beograd, 36. V. o društvenoj opasnosti kod privrednih delikata i u: Kobe, P. (1977). Problemi zakonodavnog regulisanja privrednih delikata (ur. Milutinović, M., Vasiljević, A.). *Privredni kriminalitet*. Beograd, 75–77.

²⁶ Đorđević, M. (1968). *Ibid.*, 55.

²⁷ *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 10/2013. i 26/2021. – dr. zakon.

²⁸ *Službeni glasnik RS*, br. 6/2016, 67/2021.

osim postrojenja za sagorevanje,²⁹ Uredba o merenjima emisija zagađujućih materija u vazduh iz stacionarnih izvora zagađenja.³⁰ Dakle, privredni sud na osnovu navedenih propisa može utvrditi da li je prekoračena granična vrednost emisije i ako su ispunjeni i ostali uslovi može utvrditi ostvarenost konkretnog privrednog prestupa. No, iako je jasno šta je granična vrednost emisije, postavlja se pitanje gde je gornja granica? Odgovor bi trebalo tražiti u obeležjima bića krivičnog dela zagađenje životne sredine iz čl. 260. Krivičnog zakonika. Da bi zagađenje vazduha bilo krivično delo mora se raditi o zagađenju u većoj meri ili na širem prostoru što se opet prepušta sudskoj praksi da utvrdi.³¹ U sudskoj praksi privrednih sudova, kao što je već navedeno u tekstu, postoje primeri zagađenja za koja se opravdano može navesti da ispunjavaju uslove *veće mere ili šireg prostora* iz opisa pomenutog krivičnog dela. Još jedan primer odnosi se na unošenje opasnih materija u Srbiju i njihovo nedozvoljeno prerađivanje, odlaganje i skladištenje (čl. 266. Krivičnog zakonika). Navedeno krivično delo postoji ako se protivno propisima unesu u Srbiju radioaktivne ili druge opasne materije ili opasni otpaci, ili ako se prevoze, prerađuju, odlažu, sakupljaju ili skladište takve materije ili otpaci. Istovremeno, u Zakonu o zaštiti životne sredine je u čl. 116, st. 1, t. 11. inkriminisan privredni prestup koji postoji ako se protivno čl. 57. istog Zakona uvozi opasan otpad. U Zakonu o upravljanju otpadom regulišu se uslovi i način prekograničnog kretanja otpada (uključujući i opasan otpad) i predviđaju izuzeci od opšte zabrane o uvozu opasnog otpada (čl. 71). Takođe, isti Zakon u čl. 88. predviđa da će se za privredni prestup kazniti privredno društvo, preduzeće ili drugo pravno lice ako suprotno čl. 71. i 72. istog Zakona vrši uvoz, izvoz ili tranzit otpada. Prema tome, nepostojanje jasnih granica između različitih kaznenih dela i omogućava, na primer, da se jedno ponašanje može kvalifikovati i kao krivično delo i kao privredni prestup.³² Takvi primeri pokazuju da je neophodno vršiti usklađivanje propisa. Takođe, kao što je u čl. 14. Zakona o privrednim prestupima predviđeno da za privredni prestup neće biti kažnjeno odgovorno lice koje je prethodno pravnosnažno oglašeno krivim za krivično delo koje ima obeležje privrednog prestupa, trebalo bi da ista takva odredba postoji i za pravno lice jer ono može biti odgovorno i za krivično delo.

²⁹ *Službeni glasnik RS*, br. 111/2015, 83/2021.

³⁰ *Službeni glasnik RS*, br. 5/2016.

³¹ V.: npr. presudu Apelacionog suda u Kragujevcu, Kžl 81/2019. od 22. 2. 2019. godine.

³² U presudi Vrhovnog kasacionog suda Kzz 1527/2020 od 14. 7. 2021. godine sud ističe da u slučaju preklapanja bića krivičnog dela i privrednog prestupa javni tužilac ima mogućnost da odluči koji će postupak pokrenuti. U konkretnom primeru upravo se radilo o preklapanju opisa krivičnog dela iz čl. 266, st. 1. Krivičnog zakonika i određenih privrednih prestupa iz Zakona o upravljanju otpadom.

Osim problema neusklađenosti sa krivičnim delima, ali i prekršajima, za materiju privrednih prestupa se u teoriji ističe da obiluje nekvalitetnim rešenjima u legislativno-tehničkom smislu. Takođe, brojnost odnosno hipertrofija privrednih prestupa takođe predstavlja problem. Gotovo da nema zakona u kome se ne propisuje na desetine privrednih prestupa, dok se u praksi pojavljuje značajno manji broj njih.³³ Tako, na primer, u 2023. godini od ukupno 4.744 osuđena pravna lica za privredne prestupe njih 4.616 je odgovaralo za privredne prestupe u oblasti računovodstva, a najčešće se radi o nedostavljanju ili kašnjenju sa podnošenjem finansijskih izveštaja. Postavlja se pitanje da li se takvi privredni prestupi, koji dovode i do opterećenja rada sudova, mogu sprečiti korišćenjem drugih pravnih ili vanpravnih mehanizama?

U vezi sa tim je i problem zastarelih pravnih normi u Zakonu o privrednim prestupima. Imajući u vidu da izmene tog Zakona nisu činjene 20 godina, jasno je da ne postoji usaglašenost sa svim pravnim rešenjima koja su u ustom periodu uvedena u naše krivično zakonodavstvo. Jedno od tih rešenja je i mogućnost javnog tužioca da odloži krivično gonjenje. Naime, prema Zakonu o privrednim prestupima u čl. 2, st. 2. se predviđa da nije privredni prestup ona povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja, iako sadrži obeležja privrednog prestupa određena propisom, predstavlja neznatnu društvenu štetnost zbog malog značaja i zbog neznatnosti ili odsutnosti štetnih posledica. Za primenu te odredbe potrebno je da sud ustanovi da je u pitanju neznatna društvena štetnost, a bilo bi praktičnije da se takvi slučajevi rešavaju pre suđenja, odnosno da postoji mogućnost da javni tužilac odloži gonjenje za privredni prestup ako pravno lice ispuni neku obavezu. No, ta mogućnost ne postoji u Zakonu o privrednim prestupima.³⁴ Postoji još niz odredbi koje bi trebalo menjati, ali ostaje nejasno zašto jedino Zakon o privrednim prestupima nije menjan. Ima mišljenja da se radi o postepenom odumiranju kategorije privrednih prestupa imajući u vidu da ima dosta novih zakona koji u kaznenim odredbama predviđaju samo prekršaje, a ne više i privredne prestupe, ali taj proces je svakako veoma spor.³⁵

³³ Stojanović, Z. (1996). Konceptijski problemi u vezi sa privrednim prestupima. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 34, br. 1–2, 9.

³⁴ Smatra se da se institut odlaganja krivičnog gonjenja ne može primeniti u privredno-kaznenom postupku, jer nije postojao u vreme donošenja Zakona o privrednim prestupima i zato što je odgovornost pravnog lica izvedena i objektivna. Prema: *Bilten sudske prakse privrednih sudova*, br. 1–2, 2021, 57–58.

³⁵ Đorđević, Đ. (2017). Privredni prestupi – zaboravljeni delikti našeg prava. *Privredna krivična dela* (ur. Stevanović, I., Čolović, V.). Beograd, 138–139.

Privredni prestupi čiji je objekat zaštite životna sredina i pitanje kaznene politike

Što se tiče zaštite životne sredine, privredni prestupi pravnih lica predviđeni su u sledećim zakonima: Zakon o zaštiti životne sredine,³⁶ Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine,³⁷ Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda,³⁸ Zakon o upravljanju otpadom,³⁹ Zakon o hemikalijama,⁴⁰ Zakon o biocidnim proizvodima,⁴¹ Zakon o vodama,⁴² Zakon o režimu voda,⁴³ Zakon o zaštiti zemljišta,⁴⁴ Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja,⁴⁵ Zakon o zaštiti vazduha,⁴⁶ Zakon o zaštiti prirode,⁴⁷ Zakon o šumama⁴⁸ i Zakon o klimatskim promenama.⁴⁹

Navedeni zakoni pokazuju da postoje privredni prestupi (npr. Zakon o zaštiti životne sredine) kojima se zaštita pruža celokupnoj životnoj sredini i oni koji su specijalno usmereni ka zaštiti pojedinih elemenata poput vode, zemljišta, vazduha. Moguće je takođe napraviti razliku između privrednih prestupa čija se posledica sastoji u povredi (npr. zagađivanje) ili u opasnosti (npr. u slučaju upravljanja otpadom bez potrebnih dozvola ili bez preduzimanja adekvatnih mera zaštite životne sredine).

Kada je reč o sankcijama za privredne presteupe, postoji nekoliko prigovora koji se ističu. Među njima je i pitanje generalne i specijalne prevencije. Naime, za generalnu prevenciju se ističe da i inače ima ograničeni domet kada su u pitanju krivična dela fizičkih lica, a sledstveno se navodi da je još teže postići generalno-preventivno dejstvo sankcija koje se izriču pravnim licima za privredne presteupe. Kod pravnih lica su subjekti kojima je upućena poruka kažnjavanjem pravnog lica još neodređeniji nego kod kažnjavanja fizičkih

³⁶ *Službeni glasnik RS* br. 135/2004, 36/2009, 36/2009. – dr. zakon, 72/2009. – dr. zakon, 43/2011. – odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018. – dr. zakon i 95/2018. – dr. zakon.

³⁷ *Službeni glasnik RS* br. 135/2004, 25/2015. i 109/2021.

³⁸ *Službeni glasnik RS* br. 128/2014. i 95/2018. – dr. zakon.

³⁹ *Službeni glasnik RS* br. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018. – dr. zakon i 35/2023.

⁴⁰ *Službeni glasnik RS* br. 36/2009, 88/2010, 92/2011, 93/2012. i 25/2015.

⁴¹ *Službeni glasnik RS* br. 109/2021.

⁴² *Službeni glasnik RS* br. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95/2018. i 95/2018. – dr. Zakon.

⁴³ *Službeni list SRJ* br. 59 od 4. decembra 1998, *Službeni glasnik RS* br. 101 od 21. novembra 2005. – dr. zakon.

⁴⁴ *Službeni glasnik RS* br. 112/2015.

⁴⁵ *Službeni glasnik RS* br. 36/2009.

⁴⁶ *Službeni glasnik RS* br. 36/2009, 10/2013. i 26/2021. – dr. zakon.

⁴⁷ *Službeni glasnik RS* br. 36/2009, 88/2010, 91/2010. – ispr., 14/2016, 95/2018. – dr. zakon i 71/2021.

⁴⁸ *Službeni glasnik RS* br. 30/2010, 93/2012, 89/2015. i 95/2018. – dr. zakon.

⁴⁹ *Službeni glasnik RS* br. 26/2021.

lica.⁵⁰ Dalje, problem postoji i na planu propisivanja visine novčane kazne, odnosno opšti minimumi su niži za privredne prestupe nego za prekršaje.⁵¹ No, čini se da veći problem od raspona propisanih novčanih kazni čini blaga kaznena politika sudova za privredne prestupe. Tako je, na primer, u Zakonu o zaštiti vazduha u čl. 79. predviđeno da će se pravno lice kazniti za privredni prestup u rasponu od 1.500.000 do 3.000.000 dinara, a ista kazna predviđena je i za privredne prestupe u Zakonu o upravljanju otpadom. U Zakonu o vodama raspon novčanih kazni za privredne prestupe je od 500.000 do 3.000.000 dinara. Sa druge strane, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku najveći broj izrečenih novčanih kazni za sve privredne prestupe kreće se u rasponu od 15.000 do 300.000 dinara, a potom dolaze privredni prestupi za koja je pravnim licima izrečena novčana kazna do 15.000 dinara.⁵² Prema istom izveštaju za 2023. godinu i za privredne prestupe u oblasti zaštite životne sredine najčešće su zastupljeni isti rasponi novčanih kazni (nešto manje od 60 % svih izrečenih novčanih kazni kretalo se u pomenutom rasponu od 15.000 do 300.000 dinara), dok je u prethodnoj 2022. godini taj udeo iznosio 90 %, a 2021. godine 81 % svih novčanih kazni za tu kategoriju privrednih prestupa. U empirijskom istraživanju koje je obuhvatilo 133 presude za privredne prestupe u oblasti zaštite životne sredine u Srbiji⁵³ ustanovljeno je da je prosečna novčana kazna za pravna lica oko 250.000 dinara. Novčane kazne bliže posebnom i opštem maksimumu su retke. Ono što je posebno interesantno jeste da sudovi kao redovan način odmeravanja novčane kazne koriste ublažavanje, imajući u vidu da je u skoro 93 % svih slučajeva iz uzorka novčana kazna ublažena.⁵⁴ Sudovi prema čl. 20. Zakona o privrednim prestupima mogu uzimati prilikom odmeravanja kazne sve okolnosti, a naročito težinu učinjenog privrednog prestupa, posledice koje su nastupile ili su mogle nastupiti, okolnosti pod kojima je privredni prestup učinjen i ekonomsku snagu pravnog lica. U navedenom istraživanju utvrđeno je da su se sudovi vrlo retko bavili pitanjem nastupelih posledica, dok ekonomska snaga pravnih lica ima određeni značaj. Naime, najviša novčana kazna (oko 270.000) izricana je pravnim licima koja su u godini pre izvršenja privrednog prestupa poslovala pozitivno, potom pravnim licima koja su bila u gubitku (oko 190.000) i konačno pravnim licima u stečaju (180.000).⁵⁵ Poseban problem predstavljaju pravna lica koja kontinuirano čine

⁵⁰ Stojanović, Z. (1996). Konceptijski problemi u vezi sa privrednim prestupima. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 34, 15.

⁵¹ Đorđević, Đ. (2017). Privredni prestupi – zaboravljeni delikti našeg prava. *Privredna krivična dela* (ur. Stevanović, I., Čolović, V.). Beograd, 135.

⁵² Podaci za 2023. godinu dostupni na <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Pdf/G20241226.pdf> (15. 9. 2024)

⁵³ Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Beograd, 156–157.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

privredne prestupe. I dok se sa jedne strane može razumeti da visina izrečenih novčanih kazni ne treba da bude bliža posebnom ili opštem maksimumu za sve privredne prestupe u oblasti zaštite životne sredine, u slučajevima kontinuiranog vršenja privrednih prestupa, posebno zagađivanja ekomedijuma, odgovorna lica u pravnim licima očito računaju da određena visina novčane kazne predstavlja prihvatljiv trošak poslovanja i u takvim situacijama očigledno i ne može da se ostvari specijalna prevencija, ali verovatno ni generalna, bar ne u odnosu na pravna lica koja su dovoljno ekonomski stabilna da mogu podneti plaćanje novčanih kazni. Prema pojedinim stavovima u našoj teoriji pravnim licima treba izricati dovoljno visoke novčane kazne kako ih u suprotnom ne bi tretirale kao poslovni rizik.⁵⁶

Da kažnjavanje posebno velikih i uspešnih pravnih lica predstavlja problem nije karakteristično samo za Srbiju, pa čak ni za kapitalistički društveno-ekonomski sistem.⁵⁷ U literaturi se ističe da na krivično gonjenje pravnih lica utiče više činilaca. Tako je, na primer, u pravnim licima sa složenom strukturom, velikim brojem zaposlenih i podeljenim odgovornostima teško ustanoviti kako je i gde doneta odluka o izvršenju kaznenog dela. Sledeći razlozi utiču na odluku javnog tužioca da li da pokrene postupak: 1) šteta ili prouzrokovani gubitak; 2) učestvovanje menadžera ili direktora pravnog lica; 3) trajanje protivpravnog ponašanja; 4) učestalost kršenja normi; 5) dokazi o postojanju umišljaja i namere; 6) postojanje korupcije; 7) upoznatost javnosti sa slučajem pre svega putem medija; 8) precedent u sudskoj praksi; 9) istorija ponašanja kompanije; 10) efekat zastrašivanja; 11) kooperacija pravnog lica u konkretnom slučaju.⁵⁸ U odnosu na ekološki kriminalitet pravnih lica trebalo bi dodati još i razlog marginalizacije tog tipa kriminaliteta u sistemu formalne socijalne kontrole kao i veliku tamnu brojku.⁵⁹ Takođe, veliki značaj imaju i edukacija i specijalizacija, jer u oblasti pravne zaštite životne sredine postoji veliki broj međunarodnih konvencija, zakona i podzakonskih akata. Istovremeno, to su dela koja mogu doneti veliki profit, a imaju nizak nivo otkrivanja.⁶⁰

⁵⁶ Đorđević, M. (1968). *Privredni prestupi*. Beograd, 61.

⁵⁷ Davidović, D. (1965). *Privredni kriminalitet i uloga društvene kontrole u njegovom suzbijanju*. Beograd, 60–61.

⁵⁸ Prema: Lukić, N. (2021). *Kriminalitet kompanija*. Beograd, 163–164.

⁵⁹ Wellsmith, M. (2011). Wildlife Crime: The Problems of Enforcement. *European Journal of Crime and Policy Research*, vol. 17, 135–139.

⁶⁰ Miljuš, I. (2023). Specijalizacija nosilaca pravosudnih funkcija i svest građana kao instrumenti suprotstavljanja ekološkim kaznenim deliktima. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 95 (4), 1319–1341. Na značaj edukacije ukazuje se i u zemljama u regionu. V.: npr. Lažetić, G., Mujoska-Trpevska, E. (2024). Ekologija i kaznenopravni instrumenti zaštite. Norma i praksa Republike Severne Makedonije. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 96 (1), 5–58; Vuletić, I. (2023). Osvrt na ekocentrični model zaštite okoliša u hrvatskom kaznenom pravu, deset godina nakon pristupanja EU. *Glasnik Advokatske komore*

Što se tiče blažeg kažnjavanja kao razlozi za takvo sudsko postupanje navodi se da se ekološka krivična dela retko pojavljuju u sudskoj praksi zbog čega ni sudije nemaju dovoljno iskustva u postupanju u tim predmetima. Drugo, u nekim slučajevima je teško dokazati postojanje uzročno-posledične veze. Takođe, sudije se u tim postupcima ne susreću sa prosečnim učiniocima krivičnih dela. Naprotiv, često su to lica na visokim pozicijama, obrazovani i koji mogu priuštiti usluge više advokata. Iako su osuđujuće presude za ekološki kriminalitet kompanija retke, primeri iz uporednih pravnih sistema pokazuju da postoje i izuzeci kada su kompanijama izricane izuzetno visoke novčane kazne uz obrazloženja da očuvanje životne sredine nije izbor već obaveza.⁶¹

Da izricanje visokih novčanih kazni pravnim licima nije nemoguće pokazuje i rad Komisije za zaštitu konkurencije u Srbiji. Naime, na internet prezentaciji⁶² dostupne su donete odluke za zaštitu konkurencije kojima su pravnim licima određene mere zaštite konkurencije u vidu plaćanja novčanog iznosa koji se mere u nekoliko miliona ili desetina miliona dinara.⁶³ Ranije se povreda konkurencije u našem pravu sankcionisala u sudskom postupku i to kao prekršaj. Mere zaštite konkurencije izriču se u upravnom postupku i iako formalno nisu definisane kao kazne, sadržinski to jesu.⁶⁴ Prilikom određivanja visine iznosa koji će učesnik na tržištu platiti uzimaju se u obzir namera, težina posledice i trajanje utvrđene povrede konkurencije.⁶⁵ Pri tome, treba imati u vidu da je zaključivanje restriktivnih sporazuma istovremeno i krivično delo propisano u čl. 229. Krivičnog zakonika.⁶⁶ Za postojanje tog krivičnog dela dovoljno je dokazati da je restriktivni sporazum zaključen, a

Vojvodine, 95 (4), 1292–1318; Eman, K. (2016). Water crimes – a contemporary (security) issue. *Crimen*, 7 (1), 44–57.

⁶¹ Brisman, A., Mc Clanahan, B., South, N., Walters, R. (2018). *Water, Crime and Security in the Twenty-First Century*. London, 128–129.

⁶² <https://kzk.gov.rs/odluke/tipovi/sporazumi1> (15. 9. 2024).

⁶³ Zakon o zaštiti konkurencije određuje u čl. 68 da mera zaštite konkurencije u obliku plaćanja novčanog iznosa ne može biti viša od 10 % od ukupnog prihoda učesnika na tržištu ostvarenog na teritoriji Republike Srbije.

⁶⁴ Begović, B., Pavić, V. (2012). *Uvod u pravo konkurencije*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 137.

⁶⁵ Čl. 57, st. 2. Zakona o zaštiti konkurencije (*Službeni glasnik RS*, br. 51/200. i 95/2013).

⁶⁶ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2022. godinu bilo je ukupno sedam osuda za to krivično delo, a u četiri slučaja je izrečena zatvorska kazna. Propisana je i kumulativna novčana kazna, ali ti podaci nisu dostupni. Kada bi se za to krivično delo kaznilo pravno lice prema Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, novčana kazna ne bi mogla biti veća od 5 miliona dinara (osim ako nije sticaj u pitanju) s obzirom da je zaprećena kazna zatvora do 5 godina (čl. 14. ZOPLKD). Taj iznos bi opet bio manji u odnosu na iznose koje pravna lica plaćaju zbog zaštitnih mera izrečenih u upravnim postupcima.

biće krivičnog dela ne sadrži posledicu čije bi postojanje trebalo utvrđivati u sudskom postupku. Isto to utvrđuje i Komisija za zaštitu konkurencije koja je samostalna i nezavisna organizacija koja vrši javna ovlašćenja, a ne sudski organ. Postavlja se shodno tome pitanje zašto se u praksi strože sankcioniše narušavanje konkurencije nego ugrožavanje životne sredine. Zaključenje restriktivnih sporazuma narušava funkcionisanje tržišta i sankcionisanjem tog ponašanja štite se privredni subjekti i njihovo poslovanje, ali i građani. Zaštitom životne sredine štiti se pravo ljudi na očuvanu životnu sredinu, a posredno i zdravlje ljudi.⁶⁷ Možda bi se odgovor za takve nelogičnosti mogao potražiti u razmišljanjima kritičkih kriminologa koji ističu da ekspanzija kapitalizma zahteva stalno korišćenje prirodnih resursa, da vodi ekološkoj dezorganizaciji, a da države tolerišu kršenje propisa kompanija. Privlačenje investicija i ekonomski razlozi su deo objašnjenja, ali i korupcija i odsustvo nezavisnog sudstva takođe imaju značajnu ulogu u tom pogledu. Pri tome, evidentna je nejednaka distribucija viktimizacija ekološkim deliktima te su tako posledicama zagađenja više izložene marginalizovane društvene grupe, domorodačko stanovništvo, pripadnici određene rase, ali i generalno siromašnije i manje razvijene države.⁶⁸

U literaturi se postavlja pitanje da li je visoka novčana kazna opravdana imajući u vidu da ona može pogoditi i one koji nisu na bilo koji način bili uključeni u odlučivanje o kršenju propisa (na primer zaposleni ili akcionari). Ističe se da novčane kazne najviše pogađaju manje kompanije koje se i inače češće gone za učinjene delikte. Velike kompanije mogu apsorbovati novčane kazne te ima predloga da sa kazne vežu za ostvareni profit.⁶⁹ I u našoj domaćoj literaturi podržava se izricanje srazmerno strogih novčanih kazni za privredne presteupe upravo zato što u tom sistemu i ne postoji stroža kazna. To što novčana kazna može pogoditi i treća lica ne smatra se preprekom imajući u vidu da ta ista lica uživaju u dobrima i prednostima koje ostvari pravno lice pa tako treba da učestvuju i u kazni.⁷⁰ Zakon o privrednim prestupima u čl. 20.

⁶⁷ O tome šta je *ratio legis* krivičnih dela protiv životne sredine vidi npr.: Škulić, M. (2023). Osnovne karakteristike i dominantan *ratio legis* krivičnopravne zaštite životne sredine. *Kaznena reakcija u Srbiji*, (ur. Ignjatović, Đ.), XVIII deo. Beograd, 1–28.

⁶⁸ Više u: Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Beograd, 76–81.

⁶⁹ Leung, S. F. (1991). How to Make the Fine Fit the Corporate Crime? An Analysis of Static and Dynamic Optimal Punishment Theories. *Journal of Public Economics*, 45 (2), 243–256. Nova Direktiva EU o krivičnim delima protiv životne sredine u čl. 7. predviđa da najmanja mera novčane kazne za pravna lica bude vezana za procenat ostvarenih poslovnih prihoda (5 % odnosno 3 % u zavisnosti od krivičnog dela ili umesto toga iznos od 40 miliona evra). Directive EU 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC, OJ L, 30. 4. 2024.

⁷⁰ Đorđević, M. (1968). *Privredni prestupi*. Beograd, 81–84.

predviđa da sud prilikom odmeravanja novčane kazne treba da uzme u obzir i ekonomsku snagu pravnog lica, što ukazuje da je zakonodavac vodio računa da novčana kazna ne pogodi u toj meri pravno lice da onemogući dalje poslovanje. Višestrukim povratnicima se kazna može i pooštriti (čl. 22).

Kada su ostale sankcije u pitanju može se primetiti da se ni mere zaštite ne izriču često. Pri tome, zaštitna mera zabrane pravnom licu da se bavi određenom privrednom delatnošću bi posebno bila opravdana kod recidivista na koje izricanje samo novčane kazne ne deluje. Prema podacima za 2023. godinu sud je koristio tu mogućnost u samo dva slučaja za sve privredne prestupe, ali nijednom kada su u pitanju privredni prestupi u oblasti zaštite životne sredine. Ista je situacija bila i u 2022. godini, dok od ukupno 8 mera 2021. godine ni u jednom slučaju nije izrečena za privredni prestup u oblasti zaštite životne sredine.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U razmatranju da li je sistem privrednih prestupa adekvatan i da li bi ga trebalo zadržati ili ukinuti, treba imati u vidu nekoliko stvari. Bez izmena Zakona o privrednim prestupima i usklađivanja sa krivičnim zakonima ne može se postići ni njegova efikasnija primena. Drugo, čini se da je naročit problem sama primena privrednih prestupa i prečesto ublažavanje novčane kazne. No, definitivno problem čini i preklapanje sa drugim kaznenopravnim odredbama, što opet utiče na primenu i kvalifikaciju. Za sve slučajeve za koje je očigledno da ostvaruju obeležja bića krivičnih dela nema opravdanja da budu podvedeni pod privredne prestupe u situaciji kada postoji i odgovornost pravnih lica za krivična dela.

Slaba primena Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela ne znači da od njega treba odustati. Uostalom i neka druga krivičnopravna rešenja (novčana kazna u dnevnim iznosima, rad u javnom interesu, uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom) nisu naišla na širu primenu iako su dobra rešenja. Moguće je da se radi o svojevrsnoj inertnosti krivičnih organa kada su novine u pitanju, a tome može doprineti i činjenica da se pravna lica kažnjavaju za privredne prestupe u praksi. Drugo, prigovori koji se odnose na objektivnu odgovornost pravnih lica za privredne prestupe ne postoje u sistemu krivične odgovornosti, iako ima kritika i tog rešenja. Konačno, iako ostvarivanje svrhe kažnjavanja u vidu generalne i specijalne prevencije može biti teže ostvarivo kod pravnih lica, čini se da bi to bilo ipak efikasnije u poređenju sa privrednim prestupima.

Jasno je da svaka država vodi računa da privuče dovoljan broj investicija, što je posebno važno za države u tranziciji i manje razvijene države.

Ekonomski i industrijski razvoj nesumnjivo ugrožavaju životnu sredinu, a mišljenja o pitanju da li je moguće ekološkom modernizacijom postići održivi razvoj su različita. Dok ima stavova da svi akteri u društvu treba da budu nosioci ekoloških promena, sa druge strane problem se vidi u načinu kako je organizovan kapitalistički sistem i bez izmena u tom pogledu ne može se postići ni zaštita životne sredine. Sve drugo su po zastupnicima drugog stava samo kozmetičke promene. Dok je jasno da ne možemo krivičnim pravom zauzvesti određene privredne delatnosti kako bismo sprečili negativne posledice koje sa sobom nosi društvo rizika, ne treba prenebregnuti ni negativna iskustva drugih zemalja koje su dozvolile velike projekte, a zauzvrat dobili uništenu životnu sredinu, raseljavanje stanovništva i gubitak radnih mesta u privrednim oblastima pogođenim tim projektima. U određenoj meri posledice mogu biti sprečene i primenom vanpravnih sredstava (na primer ulaganjem u uređaje za prečišćavanje), ali u situacijama koje očitó postoje u Srbiji i gde je u pitanju teže ugrožavanje životne sredine mora biti primenjeno krivično pravo jer ono i jeste *ultima ratio* sredstvo u suzbijanju kriminaliteta.

LITERATURA

- Begović, B., Pavić, V. (2012). *Uvod u pravo konkurencije*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Brisman, A., McClanahan, B., South, N., Walters, R. (2018). *Water, Crime and Security in the Twenty-First Century*. London.
- Cochran, J. C., Lynch, M. J., Toman, E. L., Shields, R. T. (2018). Court Sentencing Patterns for Environmental Crimes: Is There a “Green Gap” in Punishment? *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 34.
- Davidović, D. (1965). *Privredni kriminalitet i uloga društvene kontrole u njegovom suzbijanju*. Beograd.
- Delić, N. (2011). Nekoliko napomena u vezi sa uslovima odgovornosti pravnog lica za krivično delo. *Pravo i privreda*, br. 7–9.
- Đorđević, M. (1968). *Privredni prestupi*. Beograd.
- Đorđević, M., Mihajlovski, A. (1978). *Delikti kaznenog prava*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Đorđević, Đ. (2017). Privredni prestupi – zaboravljeni delikti našeg prava. *Privredna krivična dela* (ur. Stevanović, I., Čolović, V.). Beograd.
- Eman, K. (2016). Water crimes – a contemporary (security) issue. *Crimen*, 7 (1), 44–57.
- Grubač, M., Perić, O., Pihler, S. (1982). *Osnovi prava o privrednim prestupima*. Beograd: Privredna štampa.
- Joldžić, V., Stanković, V. (2016). O uspostavljanju te potreba i mogućnostima daljeg razvoja kaznenopravne zaštite životne sredine. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, vol. XXXV, br. 3.

- Kobe, P. (1977). Problemi zakonodavnog regulisanja privrednih delikata, ur. Milutino-
vić, M., Vasiljević, A. *Privredni kriminalitet*. Beograd.
- Lažetić, G., Mujoska-Trpevska, E. (2024). Ekologija i kaznenopravni instrumenti zaštite.
Norma i praksa Republike Severne Makedonije. *Glasnik Advokatske komore
Vojvodine*, 96 (1), 5–58.
- Leung, S. F. (1991). How to Make the Fine Fit the Corporate Crime? An Analysis of
Static and Dynamic Optimal Punishment Theories. *Journal of Public Economics*,
45 (2), 243–256.
- Lukić, N. (2021). *Kriminalitet kompanija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u
Beogradu.
- Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet Univeziteta u
Beogradu.
- Lukić, N., Lepetić, J. (2018). Zloupotreba poverenja u obavljanju privredne delatnosti
– (ne)uspeli pokušaj osavremenjivanja krivičnog prava. *Anali Pravnog fakulteta
u Beogradu*, 66 (2).
- Miljuš, I. (2023). Specijalizacija nosilaca pravosudnih funkcija i svest građana kao in-
strumenti suprotstavljanja ekološkim kaznenim deliktima. *Glasnik Advokatske
komore Vojvodine*, 95 (4), 1319–1364.
- Stojanović, Z. (1996). Konceptijski problemi u vezi sa privrednim prestupima. *Jugo-
slovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 34.
- Stojanović, Z. (2005). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: IP Justinijan.
- Stojanović, Z., Shine, R. (2007). *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za kri-
vična djela*. Podgorica: Ministarstvo pravde Republike Crne Gore.
- Škulić, M. (2023). Osnovne karakteristike i dominantan *ratio legis* krivičnopravne za-
štite životne sredine. *Kaznena reakcija u Srbiji*, ur. Ignjatović, Đ., XVIII deo.
Beograd.
- Vuković, I. (2022). *Krivično pravo, opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u
Beogradu.
- Vuletić, I. (2023). Osvrt na ekocentrični model zaštite okoliša u hrvatskom kaznenom
pravu, deset godina nakon pristupanja EU. *Glasnik Advokatske komore Vojvodi-
ne*, 95 (4), 1292–1318.
- Wellsmith, M. (2011). Wildlife Crime: The Problems of Enforcement. *European Jour-
nal of Crime and Policy Research*, vol. 17.

Zakoni i dokumenti

Bilten sudske prakse privrednih sudova, br. 1–2, 2021.

Zakon o zaštiti vazduha, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 10/2013 i 26/2021 – dr.
zakon.

Zakon o zaštiti životne sredine, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009.
– dr. zakon, 72/2009. – dr. zakon, 43/2011. – odluka US, 14/2016, 76/2018,
95/2018. – dr. zakon i 95/2018. – dr. zakon.

Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine, *Službeni gla-
snik RS*, br. 135/2004, 25/2015. i 109/2021.

- Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda, *Službeni glasnik RS*, br. 128/2014. i 95/2018. – dr. zakon.
- Zakon o hemikalijama, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 92/2011, 93/2012. i 25/2015.
- Zakon o biocidnim proizvodima, *Službeni glasnik RS*, br. 109/2021.
- Zakon o vodama, *Službeni glasnik RS*, br. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95/2018. i 95/2018. – dr. Zakon.
- Zakon o režimu voda, *Službeni list SRJ*, br. 59 od 4. decembra 1998, *Službeni glasnik RS*, br. 101 od 21. novembra 2005 – dr. zakon.
- Zakon o zaštiti zemljišta, *Službeni glasnik RS*, br. 112/2015.
- Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009.
- Zakon o zaštiti prirode, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 91/2010. – ispr., 14/2016, 95/2018. – dr. zakon i 71/2021.
- Zakon o šumama, *Službeni glasnik RS*, br. 30/2010, 93/2012, 89/2015. i 95/2018. – dr. zakon.
- Zakon o javnim nabavkama, *Službeni glasnik RS*, br. 91/2019, 92/2023.
- Zakon o privrednim prestupima, *Službeni list SFRJ*, br. 4/77, 36/77. – ispr., 14/85, 10/86. (prečišćen tekst), 74/87, 57/89. i 3/90. i *Službeni list SRJ*, br. 27/92, 16/93, 31/93, 41/93, 50/93, 24/94, 28/96. i 64/2001. i *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005. – dr. zakon).
- Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008.
- Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik RS*, br. 10/2023.
- Zakon o upravljanju otpadom, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018. – dr. zakon i 35/2023.
- Zakon o zaštiti konkurencije, *Službeni glasnik RS*, br. 51/2009. i 95/2013.
- Uredba o graničnim vrednostima emisija zagađujućih materija u vazduh iz postrojenja za sagorevanje, *Službeni glasnik RS*, br. 6/2016, 67/2021.
- Uredba o graničnim vrednostima emisija zagađujućih materija u vazduh iz stacionarnih izvora zagađenja, osim postrojenja za sagorevanje, *Službeni glasnik RS*, br. 111/2015, 83/2021.
- Uredba o merenjima emisija zagađujućih materija u vazduh iz stacionarnih izvora zagađenja, *Službeni glasnik RS*, br. 5/2016.
- Smernice za unapređenje pravnog okvira i preporuke dobre prakse za sprovođenje inspekcijuskog nadzora u oblasti životne sredine u Republici Srbiji (autor Nikola Gagić). Gagić, N. (2022). *Smernice za unapređenje pravnog okvira i preporuke dobre prakse za sprovođenje inspekcijuskog nadzora u oblasti životne sredine u Republici Srbiji*. Beograd: Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu.
- Directive EU 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC, OJ L, 30. 4. 2024.*
- The Landscape of Criminalization, Global Analysis of Crimes that affect the Environment*, UNODC, 2024.